

А. В. Андрющенко,

кандидат біологічних наук,

К. М. Кривицький,

кандидат біологічних наук,

доктор філософії

В. А. Павлюк,

старший науковий співробітник,

Український інститут експертизи

сортів рослин

До проблем створення музею історії експертизи й охорони прав на сорти рослин в Україні

Майбутнє будується на історії минулого – істина, визнана суспільством.

Сучасна аграрна політика і національна доктрина України в галузі аграрно-промислового виробництва спрямована на досягнення продовольчої і сировинної безпеки держави, створення умов для розвитку високоефективного виробництва та розв'язання проблем соціальної інфраструктури.

За роки незалежності в аграрному секторі України відбулося кілька важливих етапів реформування, які радикально змінили характер виробничих відносин, закріпили основні принципи функціонування ринкових механізмів, створили умови для інтегрованої взаємодії окремих сфер діяльності та забезпечили новий рівень відповідальності за використання природних, матеріальних і людських ресурсів.

Неможливо переоцінити внесок української аграрної науки в розвиток сільського господарства, створення матеріальних цінностей, формування національних сортів рослин, що забезпечують сировинну і харчову безпеку країни. Слід пам'ятати, що останнє почалося зі стихійного виділення кращих рослин разом із зародженням землеробства. Землероб виявляв цінні рослини, а серед них – кращі екземпляри, з яких відбирав краще насіння для подальшого розмноження.

Сорт є біологічною основою інтенсивного землеробства завдяки своїм особливостям, котрі визначають стійкість рослин до несприятливих біотичних та абіотичних чинників довкілля. Крім цього, сорту належить важлива роль у географічному

поширенні видів. Загалом сорту як носію багатьох цінних біологічних і господарських особливостей та ознак, належить неабияка роль у системі заходів щодо підвищення ефективності землеробства.

За ринкових відносин дедалі більшого значення набуває охорона прав селекціонера, товаровиробника сільськогосподарської продукції і сировини державою. Одними з важелів гарантії цих прав є Реєстр сортів рослин, Реєстр патентів України.

Внаслідок різнобічного вивчення сортів у закладах експертизи товаровиробники мають можливість використовувати сорти, котрі за своїми показниками відповідають світовому рівню, цілеспрямовано добирати лише ті, що в конкретних умовах забезпечують найбільшу віддачу, тобто максимально використовувати їхній продуктивний та якісний потенціал. Усе це і є історія виникнення, вдосконалення, доведення до сучасного рівня селекційної науки і продовження селекційного процесу через експертизу створених сортів на придатність до поширення в Україні.

Початком сортовипробування можна вважати 1709 р., коли Указом Петра I були створені «аптекарские огороды», призначені для вирощування і збирання лікарських рослин, зокрема в Лубнах на Полтавщині. Офіційна історія сортовипробування, можна вважати, розпочалася на Полтавщині з 1886 р., коли було отримано результати першого конкурсного випробування сортів пшениці ярої, озимої та жита озимого.

Здатність зберігати і примно-

жувати історичну спадщину країни свідчить про зрілість і розвиток будь-якої нації. Установа, яка виконує ці функції, має назву – музей. Нормативне визначення музею було ухвалено на 11-й Генеральній Асамблеї Міжнародної ради музеїв у Гаазі в 1989 р.: «Музей – це некомерційна постійно діюча установа, що слугує суспільству з метою його розвитку. Будучи відкритим для публіки, музей зберігає, досліджує, популяризує й експонує матеріальні свідчення про життя людей і навколишнього світу в наукових, освітніх і рекреаційних цілях».

Термін «музей» походить від Олександрійської установи або слова «Мусейон», що виконував свої функції на кшталт сучасної Академії наук в імперському Римі. Музейонами називали місця, де відбувалися філософські диспути. З плином часу цей термін був забутий і знову почав уживатися лише в XV ст. у Флоренції для означення колекції Лоренцо Медічі. У XVII ст. музеями називали колекції раритетів і лише у XVIII ст. словом «музей» почали називати установи для зберігання і демонстрації публіці колекцій пам'яток історії, старожитностей і природи. У XVIII–XIX ст. музеєм вважали будівлю, місце, де зберігалися й демонструвалися колекції. У наш час, особливо з появою музеїв просто неба, під музеєм розуміють не тільки будівлю, а й сукупність пам'яток, що йому належать, проте, які не обов'язково зберігаються в її стінах. За європейською традицією до музеїв зараховують художні галереї незалежно від того, хто є власником колекції, і

форм управління. Американці до музеїв зараховують зоопарки, ботанічні сади, акваріуми.

Перші музеї виникли, коли предмети, взяті із природи і суспільного життя, почали охоронятися не з утилітарними цілями чи як матеріальні цінності, а як документальні, меморіальні свідчення та естетичні цінності.

Сільськогосподарські музеї – це науково-дослідні установи, які здійснюють комплектування, зберігання, вивчення та популяризацію пам'яток матеріальної культури, що стосуються сільського господарства.

Першим сільськогосподарським музеєм в імперській Росії та у світі був Вітчизняний музей сільськогосподарських виробництв, заснований у 1859 р. в Петербурзі. У 1881 р. його перейменовано в Імператорський сільськогосподарський музей. Він складався з 4-х відділів: природно-історичне сільське господарство, економіка і статистика, рослинництво, сільськогосподарські машини і знаряддя, в них налічувалось 27 000 експонатів. У 1919 р. було створено відділ живих рослин.

Є чимало державних музеїв, тематика яких стосується сільськогосподарських галузей. В Україні є музеї хліба, льону, садівництва, виноградарства і вина тощо. Недаремно хліб усьому голова. Це підтверджують слова видатного російського вченого XIX–XX ст. К. А. Тимірязєва: «Шматок добре випеченого хліба є один з великих винаходів людського розуму». Багато відомчих музеїв є в науково-дослідних і навчальних закладах (скажімо, пшениці, кукурудзи тощо).

Національний сільськогосподарський музей у Вашингтоні (США) створено в 1864 р.; у Берліні (Німеччина) – 1826 р. Музей бджільництва створено в 1907 р. у Веймері; Універсальний музей сільського життя в 1915 р. – у Великій Британії.

Україна не має державного сільськогосподарського музею, а щодо аграрної науки і поготив. Історія

сільського господарства фрагментарно відображується в численних місцевих краєзнавчих музеях, а музею історії створення і розвитку Державного сортопробування (наразі експертизи сортів рослин), сортовивчення й охорони прав інтелектуальної власності на сорти рослин немає в жодній державній установі, в жодному галузевому науковому і навчальному закладі сільськогосподарського напрямку, в жодній країні світу.

Сортову політику держави формує повноважний орган з охорони прав на сорти рослин (який нині перебуває в стадії чергової реорганізації) та Український інститут експертизи сортів рослин (єдиний у світі з 2002 р.). Рівень задоволення потреб внутрішнього і зовнішнього ринків сортовими ресурсами визначає базовий потенціал агропромислового комплексу. За оцінками міжнародних експертів, сортові ресурси України відповідають кращим світовим стандартам.

Український інститут експертизи сортів рослин разом із закладами експертизи щороку проводить обов'язкову польову експертизу сотень сортів рослин – близько 100 видів рослин. Державний реєстр сортів рослин України налічує близько 500 видів рослин, з яких ведеться селекція як в Україні, так і за її межами. До переліку заявників, підтримувачів сортів і володільців прав на сорти рослин занесено близько 1500 товариств, науково-дослідних і навчальних інститутів, компаній, ботанічних садів різного підпорядкування, дослідних станцій, селекціонерів, селянських фермерських господарств тощо.

Сьогодні повноважний орган з охорони прав на сорти рослин та Український інститут експертизи сортів рослин із закладами експертизи – це система, яка пов'язує всі наукові, виробничо-технологічні, юридичні і ринкові процеси в селекції, рослинництві і землеробстві. Це особлива мережа, яка створює

економічно ефективний фундамент харчової і сировинної безпеки держави у вигляді сортових ресурсів рослин для України. Вважаємо, що майже 125-річна історія сортопробування (нині експертиза сортів) рослин в Україні цілком заслуговує на експозицію золотого фонду селекціонерів-рослинників і випробувачів (експертів) у Музеї історії сортопробування (експертизи сортів) України.

Для створення такого музею були зроблені перші кроки ще у вересні 2009 р. За наказом Держсортслужби Інституту було доручено сформувати робочу групу з питань музею, яка мала б підготувати і подати на розгляд проект заснування музею. Робочу групу було сформовано, вона розробила проект структури експозиції, перелік можливих експонатів у вигляді оригіналів і копій державних указів, постанов, розпоряджень та різних актів, внутрішніх наказів і розпоряджень, виданих на різних етапах становлення та розвитку системи. Окрім документів, в експозиції передбачалося представити:

- ілюстрації динаміки розвитку мережі закладів експертизи (сортодільниць, обласних центрів експертизи сортів рослин, сортодослідних станцій, опорних пунктів);
- натуральні експонати сортів рослин від найдавніших до сучасних;
- фотографії, ілюстрації, інші джерела інформації;
- звіти, польові журнали, книги історії полів, каталоги, реєстри;
- інформацію про селекційні центри, видатних селекціонерів, характеристики створених ними сортів з динамікою посівних (садивних) площ в Україні і зарубіжжі;
- економічну ефективність впровадження нових сортів рослин у виробництво, процеси сортозаміни і сортооновлення;
- оцінку якості нових сортів, готові вироби рослинного походження;
- стан насінництва сортів, рекомєнтованих до поширення в Україні;

- матеріально-технічне забезпечення закладів експертизи за етапами розвитку мережі;

- методичне і нормативно-правове забезпечення сортовипробування (експертизи);

- видавничу діяльність;

- міжнародні зв'язки і співпрацю (UPOV, CPVO тощо);

- наукові зв'язки;

- кадровий склад фахівців мережі на різних етапах її розвитку.

Розроблено проект Положення про Музей історії експертизи й охорони прав на сорти рослин в Україні, де зазначено інформацію про загальні засади, основні завдання, функції, керівництво музею. Роз-

роблено Положення про наглядову раду музею з її обов'язками і правами. Було запропоновано етапи створення музею і терміни їх виконання протягом 2009–2012 рр., а також урочисте відкриття музею в День працівника сільського господарства у 2012 р., але, на жаль, через низку об'єктивних та суб'єктивних причин, кадрових змін у Держсортслужбі та Інституті виконання наказу від 2 вересня 2009 р. № 2469 призупинилося так і не розпочавшись.

Оскільки питання реорганізації Державної служби з охорони прав на сорти рослин вичерпано і Український інститут експертизи сортів рослин має свою майже 10-річну

історію, то настав час повернутися до питання створення Музею історії формування національних сортових ресурсів України і протягом двох-трьох років розпочати здійснювати цей унікальний проект.

Автори звертаються до читачів цієї статті з проханням висловити свої думки і побажання щодо створення такого музею. Ваші пропозиції і побажання надсилайте на адресу:

03041, м. Київ,

вул. Генерала Родимцева, 15,
Український інститут експертизи
сортів рослин.

Контактний телефон:
(044) 258-34-56; факс: 257-99-63.